

6. Полунін О. Час як змінна у фреймінгу рішення виборця / О. Полунін // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави : зб. наук. праць. – К., 2010. – Вип. № 10. – С. 246 – 264.
7. Полунін О. Часовий фреймінг рішення виборця: старіння суб'єкта і старіння пропозиції / О. Полунін // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей. – К., 2011. – Вип. 28(31). – С. 297 – 311.
8. Müsseler J. Allgemeine Psychologie / J Müsseler, W. Prinz. – Heidelberg ; Berlin : Spektrum, Akad. Verl., 2002. – 972 s.
9. Naylor J. C. A theory of behavior in organizations / J. C. Naylor, R. D. Pritchard, D. R. Ilgen. – New York, NY : Academic Press Inc., 1980. – 364 p.
10. Kahneman D. Choices, values and frames / D. Kahneman, A. Tversky // American Psychologist. – 1984. – Vol. 39. – P. 341 – 350.
11. Tversky D. The framing of decisions and the psychology of choice / D. Tversky, A. Kahneman // Science. – 1981. – № 211. – P. 453 – 458.
12. Loewenstein G. F. Anomalies in intertemporal choice – evidence and an interpretation / G. F. Loewenstein, D. Prelec // Quarterly Journal of Economics. – 1992. – № 107 (2). – P. 573 – 597.
13. Prelec D. Beyond time discounting / D. Prelec, G. Loewenstein // Marketing Letters. – 1997. – Vol. 8:1. – P. 97 – 108.
14. Polunin O. Temporal dimension of the framing effect in topical mental accounting / O. Polunin // Studia Psychologica. – 2009. – Vol. 51. – № 4. – P. 343 – 355.
15. Klos A. Investment decisions and time horizon: Risk perception and risk behavior in repeated gambles / A. Klos, E. U. Weber, M. Weber // Management Science. – 2005. – Vol. 51. – Iss. 12. – P. 1777 – 1790.
16. Zimbardo P. G. Present time perspective as a predictor of risky driving / P. G. Zimbardo, K. A. Keough, J. N. Boyd // Personality and Individual Differences. – 1997. – № 23. – P. 1007 – 1023.
17. Levin I. P. All frames are not created equal: A typology and critical analysis of framing effects / I. P. Levin, S. L. Schneider, G. Gaeth // Organizational Behaviour and Human Decision Process. – 1998. – Vol. 76. – № 2. – P. 149 – 188.

© Полунін О. В.

О. Т. Баршполець

СОЦІАЛЬНІ ФУНКЦІЇ ОСНОВНИХ РІЗНОВИДІВ ІНФОРМАЦІЇ: ІСТИНИ, ПРАВДИ ТА БРЕХНІ

Дається визначення істини, правди та брехні як основних різновидів соціальної інформації, а також як засобів впливу на масові настрої та свідомість, а отже, своєрідних соціальних явищ. Виділено й обгрунтовано функції кожного різновиду інформації, їхню роль та призначення в суспільних відносинах. Розглянуто відмінності функцій кожного різновиду інформації.

Ключові слова: соціальна інформація, істина, правда, брехня, соціальні функції.

Дается определение истины, правды и лжи как основных разновидностей социальной информации, а также как средств воздействия на массовые настроения и сознание, а стало быть, своеобразных социальных явлений. Выделены и обоснованы функции каждой разновидности информации, их роль и предназначение в общественных отношениях. Рассмотрены отличия функций каждой разновидности информации.

Ключевые слова: социальная информация, истина, правда, ложь, социальные функции.

Definition of truth, true and lie like basic varieties of social information and means of influence on masses' mood and consciousness (like original phenomena) are described in the article. Functions of every variety of information, their role in social relations are selected and substantiated. Differences in functions of every variety of information are considered.

Key words: social information, truth, true, lie, social functions.

Проблема. Світ інформації, в якому ми живемо, має три складові. Перша – інформація, яка адекватно відображає реалії, ні на йоту не спотворюючи сутність явищ, подій, окремих фактів. З прадавніх часів цей різновид інформації називається *істиною*. І не має значення, повна вона чи ні, усе ми знаємо про цю реалію чи ні. Важливе інше: інформація є точним, достеменним відтворенням, відображенням реалії.

Але щодо тієї ж події паралельно з істиною в соціумі функціонує ще два види інформації. Один різновид ми отримуємо від Чесної Людини, яка переповідає сутність події так, як зрозуміла, щиро вірячи, що насправді так і було. Ця інформація називається *правдою*. А іншій людині потрібно, щоб про ту ж подію ми дізналися лише те, що вона сама вважає за необхідне. Навмисне спотворена інформація зветься *брехнею*.

Істина не є чимось прекрасним, правда – святим, а брехня – огидним. Це лише назви трьох різновидів інформації, кожен з яких містить свій тип знання: істинне, правильне та ложне. Це рівноправні, рівновеликі об'єкти дослідження вже хоча б тому, що вони є неодмінними складовими спілкування людей.

Мета статті: дати відповідь на закономірне запитання: яке призначення, які ролі відведені в суспільстві кожному з трьох різновидів інформації. Ідеться про одне з корінних питань методології: про соціальні функції досліджуваного об'єкта.

Уже навіть лексичні розвідки щодо означених термінів дещо прояснюють. Новий тлумачний словник української мови дає такі визначення істини: 1. Те саме, що правда, справедливість. 2. *книжн.* Моральний ідеал, справедливість. 3. *філос.* Достовірне знання, що правильно відображає реальну дійсність у свідомості людей. 4. Положення, твердження, судження, перевірене практикою, досвідом, догма, постулата. [1, с. 797]. Інакше кажучи, істина є адекватним відображенням реалій, вона відтворює дійсність такою, якою та є сама по собі, поза нашою свідомістю і незалежно від неї.

Словник Бориса Грінченка, що вийшов 1909 р., серед синонімів істини називає *ісму* – слово, що означає основний капітал, без процентів. І його ж таки, той капітал, називає істинним. А вже в другому і третьому значеннях слово “істинний” трактується як “справжній, дійсний” і “такий самісінський, тотожний” [2, с. 199]. Нині ще б додали “адекватний”.

Не слід шукати суто механічного зв’язку слів “істина” і “капітал”, “золото”, тут маємо глибинний смисловий, соціальний зв’язок. Бо “іста” в ті часи наживалася власним потом, тяжким трудом. Не те, що нині. Ще раніше Володимир Даль в “Толковом словаре живого великорусского языка” визначає істину як дійсне, точне, те, що є насправді [3].

Звертаюся в першу чергу саме до цих словників, а не філософських енциклопедій, щоб наголосити на прагматичних аспектах істини, яка в соціальному пізнанні означає відповідність суджень людей фактам, учинкам, подіям. Істина акумулюється в інтелекті особистості як основний його інгредієнт у вигляді теоретичних знань (аксіом, постулатів), стабільних настановлень (атитюдів), комплексів уявлень та емпіричного досвіду у формі умінь, навичок, зафіксованих механічною пам’яттю мозку та м’язів.

Отже, *істина* як один із предметів нашої розмови в соціальному значенні – це:

- чи не наймогутніших віртуальний з-поміж світів, що створювався протягом усієї історії людства і містить весь інтелектуальний потенціал земної цивілізації: теоретичні узагальнення, емпіричний досвід людства та інші різновиди спостереження, розуміння й осмислення об’єктивної реальності;
- найпотужніша стартова платформа для подальших злетів у непізнані реальності і їх осягнення розумом. Головна функція істини, і як віртуальної реальності, і як різновиду інформації, – бути першоосновою прогресу людства, розвитку людини, її продуктивної діяльності, механізмом освоєння реальності та подальшого її пізнання, базовою

субстанцією кожної науки, кожної сфери суспільства та людської діяльності;

- механізм соціального розвитку, соціальної взаємодії індивідів; одна лиш упевненість в істинності чогось не спонукає до зайвих запитань і дає змогу діяти злагоджено, а то й миттєво багатьом людям. Навпаки, найменша підозра в ілюзорності породжує сумніви й непевність у колективних діях, а тим паче коли з'являється відчуття ложності в трактуванні бодай-кимось реалій. Це однаково правильно і щодо мікроситуацій у малій соціальній групі, і щодо макропроцесів у суспільстві. Людям для успішних спільних дій потрібні загальнозначимі істини. Отож *регулятивна* функція істини якраз і полягає в тому, що знання відіграють роль тих інтелектуальних моделей та засобів, які забезпечують оптимальність взаємодії людини з природою, соціумом та інтелектуальною реальністю;

- інформація, що адекватно відображає сутність обговорюваних явищ і подій, як основа продуктивного спілкування що між двома людьми, що між великими соціальними групами в масштабах соціуму. Комунікативні процеси ускладнюються, коли замовчується частина сутності, і зовсім утруднюються за умови спотворення реалій. Чимало часу й зусиль у комунікаційних процесах витрачається на уточнення, перевірку достеменності інформації, на виявлення повної істини. Отже, з регулятивною тісно пов'язана *комунікативна* функція істини;

- різновид соціальної інформації, яка об'єктивно відображає реальність. Звідси випливає *просвітницька* функція істини, наділеної місією прояснення, розуміння сутності навколишнього середовища та процесів у ньому. Відтак можемо означити наступну, *соціалізувальну*, функцію істини. Пізнаючи реальність, людина може визначити власне місце і роль у соціумі, зіставляти свої ідеали та цінності з ідеалами суспільства. Осягаючи сутність, вона дістає можливість не лише пристосовуватися до життя в навколишньому світі, а й активно перетворювати його;

- адекватне відображення реальності, відтворення її такою, якою вона є сама по собі, незалежно від свідомості, що становить найвищу суспільну та особистісну цінність істини. Однак це не просто набір правильних понять, суджень, теорій, учень. Істинні знання відображають реальність у динаміці, відтак дають людині можливість не лише сьогодні розумно організувати свої практичні дії, а й передбачати майбутнє. Тому однією з провідних функцій істини є *прогностична*;

- формування людиною своєї діяльності відповідно до досягнутих істин. Відтак пізнане стає освоєним. Отже, маємо виокремити *но-*

рмотворчу функцію істини. Про людину, яка діє адекватно, говорять як про людину нормальну, наділену нормами, як таку, що діє відповідно до них. Істини гуманізму, принципи соціальної справедливості увійшли до морально-етичних норм суспільства. До нормативної бази людської життєдіяльності увійшли істини, що закріплюються в законах, у різного роду стандартах.

“Не вкладається ні в які стандарти”, – кажуть про щось нове, оригінальне, небачене, тобто про непізнану істину. Бо стандарт – це шаблон, трафарет, який не має в собі нічого оригінального, своєрідного. І тому погано мислити за готовими стандартами – не оригінально. Але ж до всього слід підходити і з протилежного боку: не залишатися на зрозумілому, осягнутому. Тому англійці і ввели стандарт – слово, що означає взірцеву річ, зразок, якому повинні відповідати інші речі цього класу за розмірами, формою, якістю тощо. і в якому акумульована істина, тобто адекватні знання щодо стандартизованого предмета чи явища.

Оскільки соціальні норми спрямовані на захист суспільства, вони є справедливими для основної частини членів соціуму. Жити по правді для кожного окремого індивіда означає жити відповідно до соціальних норм. Але кожна окрема людина різною мірою засвоїла соціальні норми. Немає двох людей з автентичним набором норм і правил, навіть якщо ці люди й виховувалися в одній сім'ї. І часто можна спостерігати, як люди звіряють одне з одним правила поведінки. Щоправда, зовсім щиро вони це роблять, коли обговорюють вчинки третьої, відсутньої, особи. Підставою судити про поведінку інших є свій власний набір соціальних норм людини.

Зрештою, слід дати і певну типологію, виділити бодай *основні класи істини*. У першу чергу це *віковічні* істини, які є основою життєздатності і життєдіяльності людської цивілізації. Саме вони, і ніщо інше на, думку І. Канта, мають бути покладені в основу законодавства. Головним чином це фундаментальні морально-етичні норми, прийняті для всього людства і прийняті ним. Не менш важливі *наукові* істини – знання, здобуті науковими методами; вони складають зміст кожної науки й основу подальшого пізнання. Нарешті, *соціальні* істини (так назвемо їх з великою натяжкою, бо й попередні дві групи в широкому розумінні є соціальними) – знання, що адекватно відображають сутність повсякденних подій і явищ незалежно від їх масштабу: соціальні вони чи особистісні.

Ось про ці істини, які торкаються щомиті кожної людини, стосуються кожного з нас, і йтиметься далі. Бо це основний масив інформації в суспільстві – такий різновид інформації, яка тому і становить

суспільний інтерес, бо визначає тією чи іншою мірою життєдіяльність кожного члена суспільства. І тонус життєдіяльності всієї спільноти, залежно від співвідношення істини, правди та брехні в інформаційному середовищі соціуму.

Наступним різновидом інформації є *правда*. Вона не тотожна істині, як це зазначено в деяких словниках. Вона є окремим самодостатнім соціальним явищем. Якщо в істині визначальним є адекватне відображення реалій у комплексі наших знань, то в правді домінує не когнітивний, а емоційний елемент: віра не так у правильність, як у правоту сказаного. Рівень “правильності”, тобто адекватності знання реаліям, залежить не від здатностей, можливостей інтелекту адекватно сприйняти реальність, а від переконання у власній правоті. Це на свідомому рівні. А на підсвідомому діє співвіднесення сказаного не з реаліями, а з кодексом морально-етичних норм індивіда. Відчуття правильності сказаного іде не від розуміння правильності, а від комплексу правил, за якими живе людина. У кожного він свій. У кого – справді цілий кодекс, могутня основа життєдіяльності людини, а в кого – простенький набір ледве видимих, спрощених уявлень щодо поведінки з огляду на ситуацію. Ось чому в кожній хаті своя правда. І тому віддавна істина віднесена до категорій (основних!) філософії, а правда – до категорій етики. Та це не применшує її соціальних ролей.

Передусім я виділив би *аналітичну* функцію правди. Вона допомагає людині в кожному конкретному випадку шукати і знаходити зв'язки між соціальними фактами, аналізувати і пояснювати явища дійсності.

Регулятивна функція полягає в здатності цього різновиду інформації орієнтувати людину, скеровувати її на загальноприйнятій в суспільстві норми. Правда як різновид знання, “приправленого” нормами суспільних відносин, дає розуміння й відчуття моральних начал, поділу на добре і зло. Правда наче вказує, як людина має діяти. А як же саме? А так, як добрі люди з правдивої оповідки. У такому випадку близькою до регулятивної функції є *виховна*: правда змінює уявлення людини про своє місце та роль у спільноті, стиль поводження, дає їй норми поведінки.

Правда прищеплює людині відчуття краси взаємин, чистих стосунків, очищає душу людини, звільняє від мук безпідставного сумління, марних переживань, зайвих докорів. У цьому полягає *естетична* функція правди.

Безсумнівно, правді властива *комунікативна* функція: люди, що дотримуються однакових норм, з перших же слів тягнуться одне до одного, однодумці об'єднуються у взаємному пориві підтримки. Та

антиподом цієї функції є *конфліктогенна*. Недарма виник і часто звучить вислів “Обережно: правда!”. Вона нерідко спричиняє конфлікти через те, в першу чергу, що кожна людина – особистість унікальна, по своєму сприймає і розуміє почуте. Спостерігаючи за розмовами людей, мало не на кожному кроці натикаєшся на дію правила: “Ти йому про Ярему, а він тобі про Хому”. А коли зміст розмови стосується Яреми – учасника розмови, правда про нього викликає в нього неприйняття, а відтак і спалах негативних, часто й бурхливих емоцій.

Кожне загальносуспільне явище має свої *соціальні функції*, своє призначення, своєрідні ролі. Можна говорити про функції Істини, про її соціальне призначення. Вона покликана бути:

- не лише результатом, а й засобом пізнання невідомого, розвитку інтелекту і окремої особистості, і ноосфери земної цивілізації;
- основним механізмом прогресу людства;
- стимулом дерзновенних пошуків і неспокою думки ;
- джерелом небесної радості від досягнення пізної сутності.

І так далі. Функції істини, безсумнівно, можна вважати соціальними, бо вони потрібні всій людській цивілізації і ряд ролей істини, ряд її призначень та покликань впливають з потреб усього суспільства. Функції правди більш локальні, її ролі є необхідними для одних соціальних груп чи спільнот, а для деяких інших – малозначимими, байдужими, а то й зовсім зайвими.

Чи можна провести якісь схожі загальносуспільні паралелі щодо *брехні*? Не беруся. Бо не бачу таких.

Але ж брехня – явище загальнопланетарне, властиве усім суспільствам усіх часів. Чомусь же людство не відторгає її, не позбавляється. Отже, можна подумати відтак, що має в ній потребу.

Брехня – явище загальноцивілізаційне. У часі: від Адама й до сьогодні. І в просторі: проявляється у всіх народів на всіх континентах. Але навіщо вона потрібна суспільству? І справді – для чого? Заради чого? Якщо вік брехні – цього соціального феномена – такий самий, як і людської цивілізації, то, певно ж, суспільству вона потрібна. Усякий непотріб завжди швидко відмирає. Навіть корисні свого часу професії.

Та обставина, що людину змушують брехати переважно соціальні детермінанти: різні явища, події, вчинки інших людей – ще не дає підстав називати її функції соціальними. Як не крути, з якого боку не заходь – суспільство не потребує брехні. Потребу в ній мають окремі індивіди. Навіть у тому випадку, коли всі представники земної цивілізації без найменшого винятку потребуватимуть брехні і вона матиме загальноцивілізаційне поширення. Але функції її від того не стануть соціальними, все одно вони залишаться особистісними. Функції брехні

не виходять за межі особистості; за всієї неймовірної поширеності в часі і просторі, за всієї різноликості брехня потрібна окремим індивідам. І не далі, і не ширше.

Оце і є той один з небагатьох випадків, коли повний набір одиниць не тотожний їх сумі: брехня потрібна складовим частинам людства (індивідам, малим і великим соціальним групам, соціальним інститутам) і не потрібна всьому людству; ні загальнопланетарній цивілізації, ні окремим соціумам, ні великим соціальним спільнотам. А тому не маємо підстав говорити про соціальні функції брехні. Вона відіграє свої ролі в діяльності окремих інститутів суспільства (тобто лише деяких, а не кожного окремішнього зо всіх), окремих соціальних груп та індивідів. Отут і маємо говорити про *функції*.

Мені можуть заперечити: а функція маніпулювання свідомістю людей, управління людьми? Вона ж проявляється у всіх суспільствах у всі часи на всіх континентах. Відтоді, як виникли владно-підвладні відносини, і на віки вічні, як то кажуть. Це перше. А друге: нічого просто так не буває. Якщо є щось, то воно є для чогось. Тобто має свої функції, ролі, призначення. І, якщо хочеш зрозуміти оте “щось” (будьщо), почни із з’ясування його функцій. І в цьому силогізмі умовивід один: брехня має свої функції.

Так, має але не соціальні, як істина, яка є базою прогресу. Суспільству потрібна правда – основа морально-етичного унормування. Для виконання своїх функцій суспільству брехня не потрібна. Вона значима для окремих складників суспільства. І в кожному випадку має окремішні функції. Принаймні майже за двадцять років дослідження цього феномена ні в одному науковому джерелі не трапилося жодної згадки про таку суспільну потребу. Отакий-от парадокс: загальноцивілізаційне, усепланетарне явище (за мірою поширення в часі і просторі) є винятково індивідуальним за мірою потреб у ньому, тобто за функціями.

Дослідники [4 – 6] виділяють передусім *захисну* функцію брехні. Бо саме щоб захиститися, люди вдаються до брехні найчастіше, іще мало не з пелюшок. І окрема людина, і цілі держави повідомляють партнерові по соціальних контактах спотворену, дозовану, неповну, а то й зовсім недостовірну інформацію, передбачаючи або ж відчуваючи, загрозу з його боку своїм інтересам. Дитина, нашкодивши і відчуваючи, а то й розуміючи небезпеку покарання, вигадує найдивовижніші ситуації на виправдання свого вчинку. А то й зверне вину на когось іншого. Бо треба ж захиститися від таткового пaska. Доросла людина наведе десятки аргументів на підтвердження правильності своєї поведінки, яка аж і не пахне альтруїзмом. Бо треба ж за-

хистити свою кишеню від справедливого розорення. Політичні заяви партій, ноти МЗС і багато іншого призначені для захисту інтересів своєї групи чи своєї країни.

Захисна функція полягає в захисті не лише матеріальних, а й духовних цінностей від змін, котрі розглядаються суб'єктом брехні як небажані. Вона виявляється й тоді, коли людина не справляється з розмаїтістю й надлишковою енергією емоційних станів, спричинюваних зовнішнім світом, у тому числі й зі стражданнями. Придумуючи, фантазуючи, обмануючи саму себе, людина рятується від реальних і уявних страждань, не будучи спроможною керувати ними.

Руйнівну функцію брехні я поставив би на друге місце. Адже основна її інтенція – навмисна чи мимовільна – руйнація, деформація, спотворення істинного, прекрасного, духовного, морального. І якщо митці відходять від істини задля ідеалізації реального життя, то брехуни роблять те саме задля руйнації ідеального. Брехня руйнує світ унормованого, узаконеного. І об'єкт брехні, і суб'єкти та жертви втрачають у взаємодії із суспільством головне – довіру, без якої руйнуються усталені добрі стосунки між людьми.

Брехня не існує поза людьми, вона застосовується у спілкуванні. Тут не йдеться про різновиди спілкування, бо не існує жодного з них, вільного чи забезпеченого від брехні. Вона, як комунікативне явище, використовується для налагодження добрих стосунків з партнером; це не так засіб навмисного перекручення дійсності, як спосіб налагодження взаємодії з людиною. І тому психологи виділяють **комунікативну** функцію брехні. Вона виявляється в потребі суб'єкта вдало вступити в контакт з партнером, у ході якого за допомогою спотвореної інформації скоригувати поведінку партнера в потрібному напрямку. Доктор психології О. М. Таранов зазначає, що ця функція успішно реалізується за допомогою ефектів міжособового сприйняття. Ефект ореола спрацьовує багатоканально. В одному випадку ми сприймаємо інформацію як правдиву, бо вона йде від джерела, яке в нашій пам'яті має образ незаперечного авторитету. Вождь нам вішає локшину на вуха, але маємо вірити, адже ще з часів Стародавнього Риму відомо: не лише Цезар, а і його дружина – поза підозрами.

Брехня допомагає пристосуватися до зовнішнього світу. Людина, буває, не бачить інших способів адаптації, окрім як підлаштуватися під чужу позицію. Тоді як відстоюючи власну думку, можна виглядати білою вороною і бути відторгнутим найближчим середовищем. У цьому полягає **адаптивна** функція брехні.

Брехня, коли вона пов'язана з навмисним захворюванням, удаваним нездужанням, допомагає прихилити до себе інших людей, мані-

пулювати близькими, змушувати їх робити бажане, уникати чогось неприємного, спрямовуючи думки і дії людей в бажаному для комуніканта напрямі. Тобто *маніпулятивна* функція реалізовується вже у малому, найближчому оточенні. Що вже говорити про інститут політики чи сферу управління, призначені для маніпулювання свідомістю та настроями найширших мас людей.

Візьмімо першу ж фразу виступу політика: “Ми, комуністи, послідовно відстоюємо інтереси народу”. У ній брехні більше, ніж слів.

1. Уже два перші з них є навмисним спотворенням істини. І сам оратор, і його оточення сном-духом не відають, що таке комуністичний ідеал. Вони звичайнісінькі буржуа, ситі, вдоволені, забезпечили собі мало не довічне місце на владному олімпі, дітям і внукам – жирний бізнес, коханкам – дорогі вбрання та шикарні авто. Справжніх комуністів перестріляли в 30-ті роки, решта загинула на фронтах війни із фашизмом. Вижили шкурники й пристосованці, які нині й корчать слуг народу лише заради власного блага.

2. “Послідовно відстоюємо”. Причому в кожному випадку, без винятку. А якщо взяти *всі* випадки без винятку, а не кожний окремо, то й побачимо, як зі швидкістю вітряка крутиться політичний флюгер, розвертаючись на кожен із 360 градусів. Залежно від власних інтересів. Вони в усі часи тримали ніс за вітром і своє хапали.

3. “Інтереси народу”. Одразу купа брехні у двох лише словах. Інтереси – так, але виключно свої, шкурні. Однак, якщо завважити, що оратор – частка народу, тобто узагальнитися в отакій спосіб, то й свої інтереси захищаються за загальнонародні. Та ще й яка часточка – маленька, не в розумінні кількості, а в понятті якості: слуги народу. Народ, бачите, хазяїн, а вони йому служать: самовіддано, жертвовно, абсолютно безкорисливо й віддаючи усі сили.

Корисливість, бажання досягти вигоди, певного поліпшення чи іншої подібної мети – ці спонуки й мотиви і становлять зміст *споживацької* функції брехні.

Не забуваймо і *про інформаційну функцію* брехні. Піклуючись про свої інтереси, суб'єкт повідомлення прагне зайняти своєю фальшованою інформацією комунікативні канали, інформаційне поле реципієнта (окремої людини, соціальної групи чи всього суспільства в цілому). У міжособовому сприйнятті досить значущим є ефект *первинності інформації*. Чи не кожен журналіст намагається першим опублікувати певну новину, не переймаючись надто щодо абсолютно правдивої її огранки. Кожен політик намагається першим кинути в соціум нову ідею (про її наслідки хай турбуються інші). Та й у щоденному спілкуванні бачимо: людина увірує в почуте, побачене і відкидає,

не сприймає інфомацію-антонім, бо вона надійшла пізніше. Отож маємо справу із захисними функціями людської психіки: отримавши певне знання, вона протриває новому знанню, що йде на заміщення вже здобутого.

Протестна функція найчастіше виявляється у підлітків. Вони не бажають, щоб хтось, хай і найрідніший, вторгався у їхній особистісний світ. І через це вдаються до брехні.

Добре простежується і функція **самозвеличення**. Зводячи наклеп на інших, пліткуючи та поширюючи чутки, суб'єкт брехні принижує всіх: об'єктів – безпосередньо, тих, хто слухає, – опосередковано, бо, розраховуючи, що йому повірять, тим самим зводить свою аудиторію до рівня людей, що мало думають, нездатних до самостійного аналізу почутого. Об'єктивно він принижує і себе, бо ті, що слухають, хоч і не всі, знають одне з правил соціального психолога: “Слухай уважно людину, яка характеризує іншу: у цей момент вона характеризує себе”, – але більшість дорослих ним користуються. І можуть зробити логічний висновок: скільки недоброго в нього на язиці – стільки ж у голові та серці. А якщо з язика нічого іншого не сходить, тоді...

Керуючись наміром принизити іншого, наклепник відчуває свою вищість над жертвою брехні, демонструючи всіма вербальними і невербальними засобами свої чесноти: порядність – якщо говорить про непорядність іншого, доброту – бо підкреслює скупість й жадібність іншого і т. ін. Робиться це від нездатності на ділі реалізувати чи виявити демонстровані чесноти.

Бреше людина і для зміцнення **самоповаги**. У цей момент вона не так намагається справити враження на інших, як “улізти” в ідеальний образ, створений для самого себе. Після таких маленьких набрішок людина вивищується у власних очах, почувується впевненіше, хоча об'єктивна реальність аж ніяк не змінилася.

І тут ми підійшли до **творчої** функції брехні. Вона приносить задоволення й насолоду від самого процесу придумування та передавання веселих вигадок. А схвальна реакція слухачів надихає на нові витребеньки.

Зрештою, маємо говорити і про **виховну** функцію брехні, коли в її об'єкта задіюються емоції радості. Похвала завжди підносить людину, применшення провини спонукає до каяття і допомагає позбавитися вад ефективніше, ніж їх викриття. Хоча похвала – це перебільшення реального в людині, а критика – вказівка на дійсне. Інакше кажучи, похвала – брехня, а критика – правда. Не випадково учні початкових класів сприймають виставлені вчителем бали як оцінку своїх старань,

старанності, а не якості виконаної роботи. Діти вважають, що, якщо вони “стараються”, значить добре вчаться. Схвалення вчителя спонукає їх ще більше “старатися”.

В емоційному житті дітей цього віку змінюється перш за все змістова сторона переживань. Молодшого школяра радує, що вчитель і батьки хвалять за успіхи в навчанні; і якщо вчитель намагається діяти так, щоб відчуття радості від навчальної праці виникало в учня якомога частіше, то це закріплює позитивне ставлення до учіння.

Висновок. Істина, правда і брехня як основні різновиди соціальної інформації і як специфічні соціальні явища та механізми наділені своєрідними функціями, мають специфічні ролі та призначення. Особливістю функцій істини є те, що вони загальносоціальні, тоді як ролі й покликання правди не виходять за межі соціальних груп і спільнот. Функції ж брехні, попри її загальноцивілізаційне поширення в часі і просторі, є суто особистісними.

Література

1. Новий тлумачний словник української мови : у трьох томах / уклад. : Василь Яременко, Оксана Сліпушко. – Вид. друге, виправлене. – К. : Аканіт, 2004. – Т. 1. А – К. – 928 с.
2. Словарь української мови : [у 4 т.] / упоряд., з додатком власного матеріалу, Борис Грінченко. – Репр. вид. 1909 р. – К. : Вид-во АН УРСР, 1958. – Т. 2. 3 – Н. – 574 с.
3. *Даль В. И.* Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / В. И. Даль ; под ред. И. А. Бодуэна де Куртенэ. – Репр. воспроизведение изд. 1903 – 1909 гг. – М., 2000. – Т. 2.
4. *Тарасов А. Н.* Психология лжи / А. Н. Тарасов. – М. : Книжный мир, 2005. – 327 с.
5. *Щербатых Ю. В.* Искусство обмана / Ю. В. Щербатых. – М. : Эксмо, 2006. – 720 с. – (Серия “Психология общения”).
6. *Экман П.* Психология лжи / П. Экман. – СПб. : Питер, 2003. – 272 с. – (Серия “Мастера психологии”).

© Барішполець О. Т.